

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER

Çocuk Hakları Sözleşmesi (ÇHS)

Genel Yorum No. 7 'Erken Çocuklukta Çocuk Haklarının Uygulanması'

Çocuk Hakları Komitesi, Kırk Birinci Oturum, Cenevre, 9-27 Ocak 2006

Erken Çocukluk Döneminde Çocuk Haklarının Uygulanmasına dair 7 No'lu Genel Yorum (2005)

I. Giriş

1 Bu Genel Yorum, Komite'nin üye devlet raporlarını gözden geçirmesi sırasında elde edilen deneyimlerden kaynaklanmaktadır. Bir çok vakada, erken çocukluk dönemi hakkında çok az bilgi verilmiş, görüşler temel olarak çocuk ölümleri, doğum/nüfus kaydı ve sağlık hizmetleri ile sınırlı kalmıştır. Komite, Çocuk Haklarına dair Sözleşmenin küçük yaştaki çocuklar açısından arz ettiği daha geniş kapsamlı etkilerin tartışılması yönünde bir ihtiyaç olduğunu hissetmiştir. Buna uygun olarak, 2004'de Komite, Genel Tartışma Gününü "erken çocukluk döneminde çocuk haklarının uygulanması" temasına ayırmıştır. Bu, bir dizi tavsiye kararı ile (bkz CRC/C/143, bölüm. vii) ve bu önemli konu hakkında bir Genel Yorum hazırlama kararıyla sonuçlanmıştır. Bu Genel Yorum yoluyla, Komite, küçük yaştaki çocukların Sözleşme'de korunan tüm haklara sahip olduğunun ve erken çocukluk döneminin bu hakların gerçekleşmesi için kritik bir dönem olduğunun kabulünü teşvik etmeyi arzu etmektedir. Komitenin "erken çocukluk dönemi" için kullandığı tanım, doğumda ve bebeklik dönemi boyunca; okul öncesi yıllar süresince; ve okula geçiş süreci sırasındaki tüm dönemlerle birlikte tüm küçük yaştaki çocukları kapsamaktadır (bakınız aşağıda paragraf 4).

II. Genel Görüşün Amaçları

2 Genel Görüşün amaçları şunlardır:

(a) Küçük yaştaki tüm çocukların insan haklarına yönelik anlayışı güçlendirmek ve Taraf Devletlerin dikkatini küçük yaştaki çocuklara yönelik yükümlülüklerine çekmek;

(b) Erken çocukluğun hakların gerçekleşmesine etki eden hususi özellikleri hakkında yorum yapmak;

(c) Küçük yaştaki çocukların yaşamın başladığı andan itibaren, özel menfaatleri, kapasiteleri ve bir takım güçlükleri olan sosyal aktörler olarak tanınmasını ve haklarının icrasında korumaya, rehberliğe ve desteğe ihtiyaç olduğunun kabul edilmesini teşvik etmek;

(d) Küçük yaştaki çocukların içinde buldukları durumlardaki, deneyimlerinin niteliğindeki ve gelişimlerini şekillendiren etkilerdeki çeşitlilik de dahil olmak üzere, Sözleşme'nin uygulanması sırasında göz önüne alınması gereken, erken çocukluğa ilişkin çeşitliliklere dikkat çekmek,

(e) Çocuk haklarına aykırı olduğu yerler hariç, saygı gösterilmesi gereken yerel görenek ve uygulamalar dahil olmak üzere, çocuklara gösterilen muameledeki ve kültürel beklentilerdeki farklılıklara işaret etmek;

(f) Küçük yaştaki çocukların yoksulluk, ayrımcılık, ailenin çözülmesi ve bu çocukların haklarını ihlal eden ve esenliklerini tehlikeye düşüren diğer olumsuzluklara açık olduklarını vurgulamak;

(g) Özellikle erken çocukluk dönemindeki haklara odaklanan kapsamlı politikalar, yasalar, programlar, uygulamalar, mesleki eğitimler ve araştırmalar formüle etmek ve bunları desteklemek yoluyla tüm küçük yaştaki çocuklar için hakların hayata geçirilmesine katkıda bulunmak.

III. İnsan Hakları ve Küçük Çocuklar

3 *Küçük yaşta çocuklar hak sahibidirler.* Çocuk Haklarına dair Sözleşme çocuğu, 'çocuğa uygulanabilecek olan kanuna göre daha erken yaşta reşit olma durumu hariç, onsekiz yaşına kadar her insan çocuk sayılır' şeklinde tanımlanmaktadır (mad. 1). Sonuç olarak, küçük yaşta çocuklar Sözleşme'de korunan tüm haklara sahiptirler. Özel koruma tedbirleri ve gelişen yeteneklerine uygun olarak, haklarının tedrici bir şekilde icrası bu çocukların hakkıdır. Komite, Sözleşme altındaki yükümlülüklerini uygularken Taraf Devletler'in hak sahipleri olarak küçük çocuklara ve çocukluklarının bu belirgin dönemi sırasında haklarının hayata geçirilebilmesi için gereken yasalara, politikalara ve programlara yeterince dikkat vermediği kaygısındadır. Komite, Çocuk Haklarına dair Sözleşme'nin tüm insan haklarının evrenselliği, bölünmezliği ve birbiri içinde bağımsızlığı ilkeleri göz önüne alınarak erken çocuklukta bütüncül bir şekilde uygulanacağını yeniden teyit eder.

4 *Erken çocukluğun tanımı.* Erken çocukluk döneminin tanımı, yerel geleneklere ve ilkokul sistemlerinin örgütlenmesine göre farklı ülke ve bölgelerde değişiklik göstermektedir. Bazı ülkelerde, okul öncesinden okula geçiş 4 yaşın hemen ardından gerçekleşmektedir. Diğer ülkelerde, bu geçiş 7 yaş civarında olmaktadır. Erken çocukluk dönemindeki hakları ele alırken, Komite doğumdan başlayarak ve bebeklik dönemi boyunca; okul öncesi yıllar süresince; ve okula geçiş süreci sırasındaki tüm dönemlerdeki tüm küçük yaşta çocukları kapsama dahil etme yanlısıdır. Buna uygun olarak, Komite erken çocukluk döneminin uygun tanımının 8 yaşın altındaki dönem olmasını önermektedir; Taraf Devletler küçük çocuklara yönelik yükümlülüklerini bu tanım bağlamında gözden geçirmelidir.

5 *Erken çocukluk için olumlu bir gündem.* Komite Taraf Devletleri erken çocuklukta haklar için olumlu bir gündem inşa etmeye teşvik etmektedir. Erken çocukluğu temel olarak olgunlaşmamış insanın olgun ergen statüsüne doğru sosyalleşme dönemi olarak gören geleneksel inançtan bir kayma gerekmektedir. Sözleşme, en küçük yaşta çocuklar da dahil olmak üzere çocukların başlı başına bireyler olarak sayılmasını gerektirmektedir. Küçük çocuklar kendi kaygılarına, menfaatlerine ve görüşlerine sahip, ailelerinin, topluluklarının ve toplumlarının aktif üyeleri olarak tanınmalıdır. Haklarından fiilen yararlanabilmeleri için, küçük çocuklar fiziksel özene, duygusal ilgiye ve duyarlı yol göstericiliğe ve ayrıca sosyal oyun, keşif ve öğrenme için zaman ve alana dair özel gereksinimlere sahiptir. Bu gereksinimler, örneğin bir çocuk hakları komiseri görevlendirmek ve kanun ve politikaların çocuk hakları üzerindeki etkilerini değerlendirmek yoluyla, uygulamaya ve bağımsız izlemeye yönelik bir plan da dahil olmak üzere, erken çocukluğa dair yasalardan, politika ve programlardan oluşan bir çerçeve içinde en iyi şekilde planlanabilir. (Bağımsız insan hakları kurumlarına ilişkin 2 no'lu Genel Yorum (2002) Paragraf 19'a bakınız).

6 *Erken çocukluğun özellikleri.* Erken çocukluk, çocuk haklarının gerçekleşmesi açısından kritik bir dönemdir. Bu dönemde:

(a) Küçük çocuklar olgunlaşan bedenleri ve sinir sistemleri, artan hareketlilik, iletişim becerileri ve entelektüel kapasiteleri ve ilgi ve yetilerindeki hızlı kaymalarla, insan yaşamı boyunca gerçekleşen en hızlı büyüme ve değişim dönemini yaşar;

(b) Küçük çocuklar, bireyselliklerine ve artan kapasitelerine saygı gösteren yollarla beslenme, bakım, rehberlik ve korumalarına ihtiyaç duydukları ebeveynleriyle ve bakımlarından sorumlu diğer kişilerle güçlü duygusal bağlar kurarlar;

(c) Küçük çocuklar aynı yaşta çocuklarla ve kendilerinden yaşça daha büyük ve daha küçük olan çocuklarla kendi önemli ilişkilerini kurarlar. Bu ilişkiler yoluyla, ortak etkinlikleri tartışmayı ve düzenlemeyi, çatışmaları çözmeyi, anlaşmalara uymayı ve başkaları için sorumluluk kabul etmeyi öğrenirler;

(d) Küçük çocuklar giderek artan bir şekilde faaliyetlerinden, -çocuk ve yetişkinlerden oluşan başkalarıyla olan etkileşimlerinden öğrenerek, içinde yaşadıkları dünyanın fiziksel, sosyal ve kültürel boyutlarından etkin olarak anlam çıkarırlar;

(e) Küçük çocukların ilk yılları; fiziksel ve zihinsel sağlıkları, duygusal güvenlikleri, kültürel ve kişisel kimlikleri ve gelişen yeterlilikler için temeli oluşturur;

(f) Küçük çocukların büyüme ve gelişme deneyimleri çocukların bireysel doğalarına ve cinsiyetlerine, yaşam koşullarına, aile yapılarına, gördükleri bakıma ve eğitim sistemlerine göre değişiklik gösterir;

(g) Küçük çocukların büyüme ve gelişme ile ilgili deneyimleri, sahip oldukları ihtiyaçlar ve uygun davranışlar, aile ve toplumdaki aktif rolleri hakkındaki kültürel inançlarla güçlü bir şekilde şekillenir.

7 Her küçük çocuğun karşı karşıya olduğu farklı yararlara, deneyimlere ve zorluklara saygı göstermek, yaşamlarının bu önemli aşamasında haklarının gerçekleşmesi için başlangıç noktasıdır.

8 *Erken çocukluk hakkında araştırma.* Komite, küçük çocukların, yaşam, esenlik ve gelişmesinin yakın ilişkilere dayanan sosyal aktörler olarak en iyi biçimde anlaşılacağını doğrulayan ve giderek artan teori ve araştırma kitlesine dikkat çeker. Bu ilişkiler normalde az sayıda kilit kişiyle, çoğu zaman ise ebeveynlerle, geniş ailenin üyeleriyle, akranlarla ve ayrıca çocukların bakımlarından sorumlu kişilerle, diğer erken çocukluk uzmanlarıyla kurulur. Aynı zamanda, erken çocukluğun sosyal ve kültürel boyutları hakkında yapılan araştırmalar, küçük çocuğun çeşitli beklentileri, çocuğun bakım ve eğitimi için yapılan düzenlemeler dahil olmak üzere, erken gelişimin anlaşılması ve yaşandığı çok çeşitli yollara dikkat çekmektedir. Modern toplumların bir özelliği, giderek artan sayıda çocuğun, haklarının daha çok tanınması yoluyla, küçük çocuklarla ilgili inanç ve beklentilerin değiştiği, hızlı sosyal dönüşümle kendini gösteren bağlamda ve çok-kültürlü topluluklarda büyüyor olmasıdır. Taraf Devletler, erken çocukluk dönemi hakkında yerel koşullara ve değişen uygulamalara uygun olan, geleneksel değerlere saygı gösteren inanç ve bilgilerden ilham almaya teşvik edilmektedir; ancak bu inanç ve bilgiler ayrımcı olmamalıdır (Sözleşme Madde 2), çocuğun sağlığını ve esenliğini olumsuz etkilememelidir (Madde 24.3) ve çocuğun en yüksek yararı aleyhine olmamalıdır (Madde 3). Son olarak, yapılan araştırma yetersiz beslenme, hastalık, yoksulluk, ihmal, sosyal dışlanma, ve bir dizi diğer olumsuzluğun küçük çocuklar için arz ettiği özel risklere vurgu yapmıştır. Araştırma, erken çocuklukta uygun önleme ve müdahale stratejilerinin küçük yaşta çocuğun mevcut esenliğini ve gelecekte sahip olacağı olanakları olumlu yönde etkileme potansiyeline sahip olduğunu göstermektedir. Bu nedenle, erken çocukluk döneminde çocuk haklarının uygulanması, orta dönemde ve ergenlik sırasında ortaya çıkabilecek kişisel, sosyal ve eğitimsel zorlukların önlenmesine yardımcı olmak için etkin bir yoldur (bakınız: Ergen sağlığı ve gelişimi hakkındaki 4 No'lu Genel Yorum (2003)).

III. Erken Çocukluk Dönemine İlişkin Genel İlkeler ve Haklar

9 Komite, Sözleşme'nin 2, 3, 6 ve 12. maddelerini genel ilkeler olarak belirlemiştir (Bakınız: Sözleşme'nin uygulanmasına yönelik genel tedbirler hakkında Genel Yorum No. 5 (2003)). Her bir ilke, erken çocukluk dönemindeki haklar açısından anlam taşımaktadır.

10 *Yaşam, yaşama ve gelişme hakkı.* Madde 6, çocuğun temel yaşam hakkına ve Taraf Devletler'in çocuğun hayatta kalması ve gelişmesi için mümkün olan azami çabayı gösterme yükümlülüğüne atıfta bulunmaktadır. Taraf Devletler, anne ve bebek için perinatal bakım olanaklarını iyileştirmek, bebek ve çocuk ölümlerini azaltmak ve yaşamlarının bu kritik evresinde tüm küçük çocukların esenliğini destekleyen koşullar yaratmak için olası tüm tedbirleri almaya çağırılmaktadır. Yetersiz beslenme ve önlenemez hastalıklar, erken çocukluk döneminde hakların gerçekleşmesinin önündeki başlıca engeller olmaya devam etmektedir. Yaşamı ve fiziksel sağlığı sağlamak önceliklidir, ancak Madde 6, Taraf Devletler'e gelişimin tüm yönlerini kapsamaktadır ve küçük bir çocuğun sağlığı ve psikososyal esenliği bir çok açıdan birbirine bağımlı olduğunu hatırlatır. Her ikisi de olumsuz yaşam koşulları, ihmal, duyarsız veya istismar edici davranışlar ve insanın sahip olduğu potansiyelin gerçekleştirilmesi için gerekli olanakların kısıtlanması yoluyla riske girebilir. Özellikle zor koşullarda büyüyen çocuklar özel dikkat gerektirmektedir (Bkz aşağıda Bölüm VI). Komite, Taraf Devletler'e (ve diğer ilgili taraflara), yaşama ve gelişme hakkının ancak sağlık, yeterli beslenme, sosyal güvenlik, yeterli bir yaşam standardı, sağlıklı ve güvenli bir ortam, eğitim ve oynama hakları (Madde 24, 27, 28, 29 ve 31) dahil olmak üzere Sözleşme'nin tüm diğer hükümlerinin uygulanması yoluyla ve ebeveynlerin sorumluluklarına saygı göstermek, yardım ve kaliteli hizmetler sağlamak (Madde 5 ve 18) yoluyla bütüncül bir şekilde uygulanabileceğini hatırlatır. Küçük yaşta başlayarak, çocuklar iyi beslenmeyi ve sağlıklı, hastalıkları önleyici bir yaşam biçimini destekleyen etkinliklere dahil edilmelidir.

11 *Ayrımcılığa maruz kalmama hakkı.* Madde 2, her çocuğa, hiçbir ayırım olmaksızın haklar vermektedir. Komite, Taraf Devletleri hakların erken çocukluk döneminde gerçekleştirilmesi için bu ilkenin arz ettiği anlamları tanımlamaya çağırır:

(a) Madde 2, küçük çocuklar da dahil olmak üzere, örneğin yasaların tüm çocuklar için şiddete karşı eşit koruma sağlayamadığı yerlerde, genel olarak küçük çocukların hiçbir sebeple ayrımcılığa tabi tutulmaması gerektiği anlamına gelmektedir. Küçük çocuklar özellikle ayrımcılık riski altındadır çünkü göreceli olarak güçsüzdürler ve haklarının gerçekleşmesi için başkalarına bağımlıdır;

(b) Madde 2 ayrıca belirli çocuk gruplarına karşı ayrımcılık yapılmaması gerektiği anlamına gelmektedir. Ayrımcılık daha az beslenme; yetersiz bakım ve ilgi; oyun, öğrenme ve eğitim olanaklarının kısıtlanması; ya da duygu ve görüşlerin özgürce ifade edilmesinin engellenmesi biçimini alabilir. Ayrımcılık ayrıca sömürücü ve istismarcı olabilen sert davranışlar ve makul olmayan beklentiler yoluyla da ifade edilebilir. Örneğin:

(i) Kız çocuklarına yönelik ayrımcılık ciddi bir hak ihlali olup bu çocukların yaşamlarını ve yaşamlarının tüm alanlarını etkiler; bu çocukların topluma olumlu katkı sağlama kapasitesini sınırlar. Bunlar ayrımcı kürtaj, genital organların kesilmesi, ihmal ve bebeklikte yetersiz besleme de dahil olmak üzere, çocuk katli mağdurları olabilirler. Bu çocuklardan haddinden fazla aile sorumlulukları üstlenmeleri beklenebilir ve bunlar erken çocukluk ve ilköğretime katılma olanaklarından yoksun bırakılabilirler;

(ii) Özürlü çocuklara yönelik ayrımcılık hayatta kalma olasılıklarını ve yaşam kalitesini azaltır. Diğer çocuklara sunulan bakım, beslenme, yetiştirilme ve teşvik edilme haklarına bu çocuklar da sahiptir. Bu çocuklar ayrıca toplumla bütünleşmeleri ve haklarının gerçekleşmesi için ek, özel yardıma ihtiyaç duyabilirler;

(iii) HIV/AIDS enfeksiyonu olan ya da HIV/AIDS'den etkilenen çocuklara karşı ayrımcılık, bu çocukları en çok ihtiyaç duydukları yardım ve destekten yoksun bırakır. Ayrımcılık kamu politikalarında, hizmet sunumu ve erişiminde, bu çocukların haklarını ihlal eden gündelik uygulamalarda bulunabilir (Ayrıca bakınız Paragraf 27);

(iv) Etnik köken, sınıf/kast, kişisel koşullar ve yaşam biçimi ya da siyasi-dini inançlar (çocuğun veya ebeveynlerinin) ile ilgili ayrımcılık çocuğun topluma tam katılımını engeller. Bu, ebeveynlerin çocuklarına karşı olan sorumluluklarını yerine getirme kapasitelerini olumsuz etkiler. Çocukların olanaklarını ve özgüvenlerini etkiler, çocuklarla yetişkinler arasında çatışma ve uyuşmazlıkları körükler;

(v) Birden fazla ayrımcılık türüne maruz kalan çocuklar (örneğin etnik köken, sosyal ve kültürel statü, cinsiyet ve/veya özürlülük) özellikle risk altındadır.

12 Örneğin çocuklar evlilik dışı veya geleneksel değerlere aykırı başka koşullar altında doğmuşlarsa ya da ebeveynleri sığınmacı veya mülteci ise, küçük çocuklar anne babalarına karşı yapılan ayrımcılığın sonuçlarından da muzdarip olabilirler. Taraf Devletler, hangi biçimi alırsa alsın ve ailede, toplumda, okulda veya diğer kurumlarda, nerede meydana gelirse gelsin, ayrımcılığı izleme ve ayrımcılıkla mücadele etme sorumluluğuna sahiptir. Küçük çocuklar için kaliteli hizmetlere erişimde potansiyel ayrımcılık, özellikle sağlık, eğitim, sosyal yardım ve diğer hizmetlerin ülke genelinde mevcut olmadığı ve Devlet, özel ve hayır amaçlı kuruluşların bir kombinasyonu ile sağlandığı yerlerde, bilhassa kaygı konusudur. İlk adım olarak Komite, Taraf Devletleri çocukların ve ailelerinin geçmiş deneyimleri ve durumları ile ilgili başlıca değişkenlere göre dağılmış şekilde sistematik veri toplama yoluyla, küçük çocukların hayatta kalmasına ve gelişmesine katkıda bulunan kaliteli hizmetlere erişimi, bu hizmetlerin varlığını ve erişilebilirliğini izlemeye teşvik etmektedir. İkinci adım olarak, tüm çocukların mevcut hizmetlerden yararlanmak için eşit fırsatlara sahip olmasını garanti altına almak için tedbirler gerekebilir. Daha genel olarak, Taraf Devletler genelde küçük çocuklara ve özelde savunmasız gruplara karşı ayrımcılığa karşı farkındalığı arttırmalıdır.

13 *Çocuğun en yüksek yararı.* Madde 3, çocuğun en yüksek yararının çocukla ilgili olan bütün faaliyetlerde temel düşünce olduğu ilkesini getirmektedir. Henüz olgunlaşmadıklarından, küçük çocuklar görüşlerini ve gelişen yeteneklerini göz önüne alırken esenliklerini etkileyen karar ve faaliyetlerle ilgili olarak haklarının, en yüksek yararlarının değerlendirilmesi ve temsili konusunda sorumlu otoritelere bağımlıdır. En yüksek yarar ilkesi Sözleşme'de tekrar tekrar geçmektedir (erken çocukluk dönemiyle en

ilişkili olan Madde 9, 18, 20 ve 21'de dahil olmak üzere). En yüksek yarar ilkesi çocukları ilgilendiren bütün faaliyetler için geçerlidir ve çocukların haklarını korumak ve hayatta kalımlarını, büyümelerini ve refahlarını desteklemek için aktif tedbirler, ayrıca ebeveynlere ve çocukların haklarının hayata geçirilmesinde günlük sorumluluğa sahip diğer kişilere destek ve yardım sağlayacak tedbirler gerektirir:

(a) **Her bir çocuğun yüksek yararı.** Bir çocuğun bakımı, sağlığı, eğitimi vb. ile ilgili tüm karar alma süreçleri, ebeveynler, uzmanlar ve çocuklardan sorumlu olan diğerler kişiler tarafından alınan kararlar, en yüksek yarar ilkesini göz önüne almalıdır. Taraf Devletler, tüm yasal işlemlerde küçük çocukların kendi yararları için hareket eden kişilerce bağımsız olarak temsil edilmesi için ve çocukların görüş veya tercihlerini ifade etme yeteneğine sahip olduğu tüm davalarda çocukların dinlenmesi için gerekli koşulları sağlamaya çağrılmaktadır;

(b) **Bir grup ya da kesim olarak küçük çocukların en yüksek yararı.** Çocukları etkileyen tüm kanun ve politika geliştirme, idari ve adli karar alma ve hizmet sağlama faaliyetleri en yüksek yarar ilkesini dikkate almalıdır. Bu, çocukları doğrudan etkileyen faaliyetleri (örneğin sağlık sistemleriyle, bakım sistemleriyle veya okullarla ilgili) ve küçük çocukları dolaylı olarak etkileyen faaliyetleri (örn. çevre, iskan veya ulaştırma ile ilgili) içine alır.

14. **Küçük çocuğun görüşlerine ve duygularına saygı.** Madde 12, çocuğu etkileyen her konuda çocuğun görüşlerini serbestçe ifade etme ve bu görüşlerin dikkate alınmasını sağlama hakkına sahip olduğunu belirtir. Bu hak, küçük çocukların haklarının desteklenmesi, korunması ve izlenmesinde aktif birer katılımcı olarak statülerini pekiştirmektedir. Küçük çocuğun temsiliyetine saygı (aile, topluluk ve topluma katılan bir katılımcı olarak) sıklıkla gözden kaçırılmakta ya da olgunluk çağına gelmediği gerekçesiyle uygunsuz bulunarak reddedilmektedir. Bir çok ülkede ve bölgede, geleneksel inançlar küçük çocukların eğitime ve sosyalleşmeye duydukları ihtiyacı vurgulamıştır. Çocuklara gelişmemiş, temel kavrama, iletişim kurma ve seçim yapma kapasitelerine bile sahip olmayan kişiler olarak bakılmıştır. Çocuklar aileleri içinde güçsüz, toplumları içinde ise çoğu zaman sessiz ve görünmez kalmıştır. Komite, Madde 12'nin hem küçük hem de daha büyük yaştaki çocuklar için geçerli olduğunu vurgulamak ister. Hak sahipleri olarak, en küçük yaştaki çocuk bile görüşlerini serbestçe ifade etme hakkına sahiptir ve bu görüşlere 'çocuğun yaşı ve olgunluk derecesine uygun olarak gerekli özen'(Madde 12.1) gösterilmelidir. Küçük çocuklar çevrelerine karşı çok duyarlıdırlar ve kendi eşsiz kimliklerinin farkına varmanın yanı sıra yaşamlarındaki kişiler, yerler ve rutinler hakkında çok hızlı anlayış geliştirirler. Seçimler yaparlar ve yazılı ve sözlü dil gelenekleriyle iletişim kurma becerisini edinmeden çok önce, çeşitli yollarla duygularını, düşüncelerini ve dileklerini iletirler. Bu anlamda:

(a) Komite Taraf Devletleri, çocuğun kendini etkileyen konularda kendisine danışılma hakkına ve görüş ifade etme özgürlüğüne sahip bir hak sahibi olduğu kavramının çocuğun kapasitelerine, en yüksek yararlarına ve zarar verici deneyimlerden korunma haklarına uygun olan yollarla en erken evreden başlayarak uygulanmasını sağlamak için tüm uygun tedbirleri almaya teşvik eder;

(b) Bakış açısını ve duygularını ifade etme hakkı, çocuğun evdeki (uygun yerlerde geniş aile de dahil) ve toplumdaki yaşamında, tüm erken çocukluk dönemi sağlık, bakım, eğitim tesislerinde ve yasal işlemlerde, politika ve hizmetlerin geliştirilmesinde, araştırma ve danışmalar yoluyla, dikkate alınmalıdır;

(c) Taraf Devletler, gerekli beceriler konusunda eğitim sağlamak yoluyla ebeveynlerin, uzmanların ve sorumlu otoritelerin, küçük çocukların tüm ilişkili ortamlardaki gündelik faaliyetleri içinde haklarını tedrici olarak yaşama geçirmeleri için olanakların yaratılmasına aktif katılımını desteklemek için tüm uygun tedbirleri almalıdırlar. Katılım hakkını sağlamak, yetişkinlerin çocuk-merkezli bir tutum benimsemesini, küçük çocukları dinlemelerini ve onların onurlarına ve bireysel bakış açılarına saygı göstermelerini gerektirir. Katılım hakkını sağlamak ayrıca yetişkinlerin beklentilerini küçük çocukların menfaatlerine, anlama düzeylerine ve tercih ettikleri iletişim biçimlerine uyarlamak suretiyle yaratıcılık ve sabır göstermesini gerektirir.

IV. Ebeveynlerin Sorumlulukları ve Taraf Devletlerden Yardım

15 **Ebeveynler ve diğer birincil bakım sorumluları için önemli bir rol.** Normal şartlarda, küçük bir çocuğun ebeveynleri çocuğun haklarına ulaşılmasında, uygun yerlerde yasal vasiler, ailenin, geniş ailenin ve toplumun diğer üyeleriyle birlikte önemli bir rol oynar. Bu, Taraf Devletlerin nitelikli çocuk bakım

hizmetleri dahil yardım sağlama yükümlülüğü (özellikle Madde 18) ile birlikte Sözleşme’de tamamen tanınmaktadır (özellikle Madde 5). Sözleşmenin önsözünde aileden, “toplumun temel birimi olan ve tüm üyelerinin, özellikle çocukların gelişmeleri ve esenlikleri için doğal ortamı oluşturan” unsur olarak söz edilmektedir. Komite, burada “ailenin”, çocukların haklarıyla ve en yüksek yararlarıyla tutarlı olması koşuluyla küçük çocukların bakım, yetiştirilmesine, gelişimine olanak sağlayabilecek, çekirdek aile, geniş aile, diğer geleneksel ve toplum temelli düzenlemeleri içeren çeşitli düzenlemelere atıfta bulunduğunu kabul etmektedir.

16 *Ebeveynler / ana bakım sorumluları ve çocukların en yüksek yararları.* Ebeveynlere ve diğer bakım sorumlularına verilen sorumluluk, bunların çocuğun en yüksek yararına göre hareket etmesi şartıyla bağlantılıdır. Madde 5, ebeveynlerin rolünün Sözleşme’nin çocuğa tanıdığı haklar doğrultusunda çocuğa yol göstermek ve onu yönlendirmek olduğunu belirtmektedir. Bu, hem küçük hem de daha büyük yaştaki çocuklar için eşit şekilde geçerlidir. Bebekler ve küçük çocuklar tamamen başkalarına bağımlıdırlar, ancak bakım, yönlendirme ve yol göstermenin pasif aktörleri değildirler. Bunlar yaşamak, büyümek ve esenlikleri için ihtiyaç duydukları ebeveynlerinden veya diğer bakım sorumlularından koruma, yetiştirme ve anlayış bekleyen aktif sosyal öğelerdir. Yenidoğan bebekler doğumdan çok kısa bir süre sonra ebeveynlerini tanıyabilmektedir ve sözsüz iletişime aktif olarak katılırlar. Normal koşullarda, küçük çocuklar ebeveynleriyle ve bakımından sorumlu kişilerle karşılıklı güçlü bağlar kurarlar. Bu ilişkiler çocuklara fiziksel ve duygusal güvenlik, tutarlı bakım ve ilgi sunar. Bu ilişkiler yoluyla çocuklar bir kişisel kimlik inşa eder ve kültürel olarak değer verilen beceri, bilgi ve davranışları edinir. Bu yollarla, ebeveynler (ve bakımdan sorumlu diğer kişiler) normal olarak küçük çocukların haklarını gerçekleştirmeleri için başlıca kanaldırlar.

17 *Çocuğun gelişen yetenekleri kavramının yaşama geçirilmesi prensibi.* Madde 5, çocuğun hakları ve bu hakların en iyi nasıl gerçekleştirilebileceği hakkında anlayış kazanmak, tedrici bir şekilde bilgi, yetenek ve anlayış kazandığı olgunlaşma ve öğrenme sürecine atıfta bulunmak için ‘gelişen yetenekler’ kavramından yararlanmaktadır. Küçük çocukların gelişen yeteneklerine saygı duymak, haklarının gerçekleşmesi açısından hayati öneme sahiptir ve bebekliğin ilk dönemlerinden okul çağına başlamasına kadar çocuğun fiziksel, bilişsel, sosyal ve duygusal işlevlerinde gerçekleşen hızlı dönüşümler nedeniyle erken çocukluk döneminde özellikle anlamlıdır. Madde 5, ebeveynlerin (ve diğerlerinin) bir çocuğa sundukları destek ve yol göstericilik düzeylerini sürekli ayarlama sorumluluğuna sahip olduğu ilkesini içermektedir. Bu ayarlamalar çocuğun menfaat ve dileklerini, çocuğun özerk karar alabilme ve kendi en yüksek yararlarını anlayabilme kapasitelerini göz önüne alır. Küçük bir çocuk genellikle büyük yaştaki bir çocuğa göre daha fazla rehberliğe ihtiyaç duyarken, aynı yaştaki çocukların kapasiteleri arasındaki bireysel değişkenlikleri ve bu çocukların olanlara tepki gösterme yollarını göz önüne almak önemlidir. Gelişen yetenekler çocukların özerkliklerini ve kendi kendilerini ifade etmelerini kısıtlayan ve çocuğun görece yetersizlikleri ve sosyalleşme ihtiyacına işaret ederek geleneksel olarak haklı gösterilen otoriter uygulamalar için bir bahane olarak değil, olumlu ve imkan tanıyıcı bir süreç olarak görülmelidir. Ebeveynler (ve diğerleri) çocuk merkezli bir şekilde, diyalog ve örnekler vasıtasıyla, küçük çocuğun katılım hakkı (Madde 12), düşünce, vicdan ve din özgürlüğü (Madde 14) de dahil olmak üzere haklarını uygulama yeteneklerini arttıran yollarla “yol göstericilik ve yönlendirme” sunmaya teşvik edilmelidir¹.

18 *Ebeveynlik rollerine saygı.* Sözleşmenin 18. Maddesi, temel kaygıları çocuğun en yüksek yararı olacak şekilde çocuğun gelişimini ve esenliğini destekleme konusunda birincil sorumluluğun anne ve babaya veya yasal vasilelere ait olduğunu (Madde 18.1 ve 27.2) teyit etmektedir. Taraf Devletler ebeveynlerin, annelerin ve babaların önceliğine saygı göstermelidir. Bu, çocuğun yüksek yararına olmadığı sürece çocuğu anne babasından ayırmama yükümlülüğünü içermektedir (Madde 9). Küçük çocuklar anne babalarıyla/bakımlarından sorumlu kişilerle olan duygusal bağları ve fiziksel bağımlılıkları nedeniyle ayrılıkların olumsuz sonuçlarına karşı özellikle savunmasızdırlar. Ayrıca herhangi bir ayrılığa neden olan koşulları anlayabilme kabiliyetleri de daha azdır. Küçük çocuklar üzerinde olumsuz etki yaratması en muhtemel durumlar ihmal ve yeterli ebeveynlikten yoksun bırakma; ileri derecede maddi

¹ 29 See Lansdown, Gerison (2005), ‘The Evolving Capacities of the Child’, *Innocenti Insight*, no. 11, unicef Innocenti Research Centre: Florence. Metin bu ciltte de kısaltılmıştır.

veya psikososyal stres altında veya bozuk zihin sağlığıyla ebeveynlik yapmak; soyutlanmış halde ebeveynlik yapmak; tutarsız olan, ebeveynler arasında çatışmaları içeren veya çocuğa karşı istismara yönelik ebeveynlik; ve çocukların bozulmuş ilişkiler (zorunlu ayrılıklar dahil) yaşadığı veya yetersiz kurumsal bakım gördükleri durumları içerir. Komite, Taraf Devletleri ebeveynlerin çocuklarıyla ilgili birincil sorumluluğu alabilmelerini sağlamak için; çocuğun bakımındaki zararlı mahrumiyet, aksamaları ve bozuklukları azaltmak yoluyla sorumluluklarını yerine getirmelerinde ebeveynlere destek vermek için gerekli tüm adımları atmaya, küçük çocukların esenliklerinin risk altında olabileceği yerlerde eyleme geçmeye çağırılmaktadır. Taraf Devletlerin toplam hedefleri terk edilmiş veya yetim/öksüz kalmış küçük çocukların sayısının azaltılmasını ve çocuğun en yüksek yararına olduğu yargısına varıldığı durumlar hariç kurumsal bakım veya diğer uzun süreli bakım programlarına ihtiyaç duyan çocuk sayısını en aza indirmeyi içermelidir (ayrıca bakınız aşağıda Bölüm VI).

19 *Sosyal eğilimler ve ailenin rolü.* Sözleşme, anne ve babayı eşit bakım sorumluları olarak kabul ederek, "hem annenin hem de babanın çocuğun yetiştirilmesinde ve gelişiminde ortak sorumluluğa sahip olduğunu" vurgulamaktadır (Mad. 18.1). Komite, uygulamada aile kalıplarının ve aynı şekilde ebeveynler için gayriresmi destek ağlarının mevcudiyetinin birçok bölgede farklılık gösterdiğini, çocuk yetiştirmede genel eğilimin aile büyüklüğünde, ebeveyn rollerinde ve çocuğun yetiştirilmesine yönelik düzenlemelerde daha fazla çeşitlilik yönünde olduğuna işaret eder. Bu eğilimler, fiziksel, kişisel ve psikolojik gelişimlerinin en iyi şekilde az sayıdaki tutarlı ilişki ile sağlandığı küçük çocuklar için özellikle önemlidir. Tipik olarak, bu ilişkiler anne, baba, kardeş, büyükanne-baba ve geniş ailenin diğer üyeleriyle, çocuk bakımı ve eğitiminde uzmanlaşmış profesyonel bakım sorumlularıyla kurulur. Komite, bu ilişkilerin her birinin çocuğun Sözleşme çerçevesindeki haklarının yerine getirilmesinde farklı bir katkı sağlayabileceğini ve bir dizi aile kalıbının çocuğun esenliğinin desteklenmesiyle tutarlı olabileceğini kabul eder. Bazı ülkelerde ve bölgelerde, aile, evlilik, ebeveynliğe yönelik değişen sosyal tutumlar, örneğin aile içi ayrılıklar ve yeniden yapılanması sonrasında, çocukların erken çocukluk dönemi deneyimlerini etkilemektedir. Örneğin, ebeveynlerin ailelerinden ve topluluklarından uzakta çalışmaya zorlandığı yerlerde, ekonomik baskılar da çocuklar üzerinde etki yaratmaktadır. Başka ülke ve bölgelerde, ebeveynlerden birinin ya da başka bir akrabasının HIV/AIDS yüzünden ölmesi veya hasta düşmesi artık erken çocukluk döneminin bir başka ortak özelliğidir. Bu ve başka bir çok faktör, ebeveynlerin çocuklarına karşı olan sorumluluklarını yerine getirme kapasitelerini etkilemektedir. Daha genel olarak, hızlı sosyal değişim dönemlerinde, yeni uygulamaların içselleştirilmesi ve yeni ebeveynlik yeteneklerinin anlaşılması, değer görmesi için yeterli zaman geçmemişken geleneksel uygulamalar artık geçerli olmayabilmekte veya anne babanın içinde bulunduğu duruma ve yaşam biçimlerine uygun olmayabilmektedir.

20 *Ebeveynlere yardım.* Taraf Devletlerin, çocuk yetiştirme sorumluluklarının ifasında ebeveynlere, yasal vasilelere ve geniş aileye uygun yardımı sağlaması gerekmektedir (Madde 18.2 ve 18.3); buna çocuğun gelişimi için gerekli yaşam koşullarının sağlanmasında (Madde. 27.2) ve çocukların gerekli bakım ve korumayı almalarını sağlamada (Madde 3.2) ebeveynlere yardımcı olmak dahildir. Komite, özellikle erken yaşta evliliğin ve anne babalığın hala onaylandığı toplumlarda, genç, yalnız ebeveyn sayısının yüksek olduğu toplumlarda küçük çocuklardan sorumlu ebeveynlerin ve diğer kişilerin sahip olması gereken kaynaklar, beceriler, kişisel sahiplenme konusunda yeterli dikkat gösterilmediğinden kaygılıdır. Erken çocukluk, çocukların esenliğinin Sözleşme'yle kapsam altına alınan tüm yönleriyle ilgili en kapsamlı (ve yoğun) ebeveynlik sorumluluklarının söz konusu olduğu dönemdir: Bu yönler çocukların hayatta kalması, sağlığı, fiziksel güvenliği ve duygusal güvenliği, yaşam ve bakım standartları, oyun ve öğrenme olanakları ve ifade özgürlükleridir. Buna uygun olarak, çocukların haklarını hayata geçirmek büyük oranda bakımdan sorumlu kişilerin esenliğine ve kaynaklarına bağımlıdır. Bunlar arasındaki bağları kabul etmek, ebeveynler, yasal vasiler ve diğer bakım sorumluları için yardımların ve hizmetlerin planlanması için sağlıklı bir başlama noktasıdır. Örneğin:

(a) Bütüncül bir yaklaşım, dolaylı yoldan ebeveynin çocukların en yüksek yararını destekleme yetisine etki eden (Örneğin vergilendirme ve sosyal yardımlar, yeterli iskan, çalışma saatleri) ve sonuçları daha hızlı ve doğrudan görülebilecek (örneğin anne ve bebek için doğum öncesi ve sonrası bakım | sağlık hizmetleri, ebeveynlere çocuk yetiştirme eğitimi, ev ziyaretleri) müdahaleleri içerecektir;

(b) Yeterli yardımı sağlamak, ebeveynlerden istenen yeni rol ve becerileri, örneğin çocukların hareket kabiliyetleri arttıkça, sözlü iletişimleri arttıkça, çocuk sosyal olarak daha yetenekli hale gelince ve bakım-eğitim programlarına katılmaya başladıkça, erken çocuklukta değişen talep ve baskıları göz önüne almalıdır;

(c) Ebeveynlere verilen yardım annelere, babalara, kardeşlere, büyükanne/büyükbaba ve zaman zaman çocuğun en yüksek yararının desteklenmesinde sorumlu olabilecek diğer kişilere çocuk yetiştirme eğitimi, ebeveyn danışmanlığı ve diğer kaliteli hizmetlerin sağlanmasını içerecektir;

(d) Yardım aynı zamanda ebeveynlere ve diğer aile üyelerine, küçük çocuklarla olumlu ve duyarlı ilişkileri teşvik eden ve çocukların haklarına, en yüksek yararlarına yönelik anlayışı arttıran yollarla destek sunulmasını içermektedir.

21 Ebeveynlere uygun yardımı sağlamanın en iyi yolu, bunu yaşamın ilk yıllarında sağlık, bakım ve eğitim sağlanmasını içerecek şekilde erken çocukluk dönemine yönelik kapsamlı bir politikanın bir parçası olarak yapmaktır (bakınız aşağıda Bölüm V). Taraf Devletler, özellikle en dezavantajlı ve savunmasız grupların söz konusu olduğu yerlerde ebeveynlere, küçük çocukları bu tür programlara dahil etme olanağı verecek uygun desteğin sunulmasını sağlamalıdır. Özellikle, Madde 18.3 bir çok ebeveynin ekonomik olarak aktif olduğunu, ebeveynlik sorumluluklarıyla birleştirdikleri düşük ücretli işlerde çalıştıklarını kabul etmektedir. Madde 18.3 Taraf Devletlerin, çalışan ebeveynlerin çocuklarının çocuk bakım hizmetlerinden, annelik yönelik kolaylıklardan ve kendilerine yönelik olanaklardan yararlanma hakkına sahip olmasını sağlamak için tüm uygun tedbirleri almalarını gerektirmektedir. Bununla ilgili olarak, Komite Taraf Devletlerin, Uluslararası Çalışma Örgütü'nün 2000 tarihli Annelik Koruma Sözleşmesi'ni (No.183) onaylamaları tavsiye etmektedir.

V. Özellikle Güç Durumdaki Çocuklar için, Kapsamlı Erken Çocukluk Dönemi Politikaları ve Programları

22 *Hak temelli, çok sektörlü stratejiler.* Bir çok ülke ve bölgede, erken çocukluk dönemi, nitelikli hizmetlerin geliştirilmesinde düşük bir öncelik sırası almıştır. Bu hizmetler çoğu zaman dağılmıştır. Bu hizmetler sık sık merkezi ve yerel düzeydeki birkaç devlet bakanlığının sorumluluğu olmuş, planlanmaları ise çoğu zaman parça parça, koordinasyonsuz bir şekilde gerçekleşmiştir. Bazı durumlarda, bu hizmetlerin büyük bölümü yeterli kaynak, düzenleme veya kalite güvencesi olmadan özel ve gönüllü sektör tarafından sağlanmıştır. Taraf Devletler hizmetlerin planlanmasında ve sağlanmasında çocuğun en yüksek yararının her zaman başlangıç noktası olmasını sağlamak için hak temelli, eşgüdümlü, çok sektörlü stratejiler geliştirmeye çağrılmaktadır. Bunlar 8 yaşına kadar olan tüm çocuklarla ilişkili kanun ve politikaların geliştirilmesine yönelik sistematik ve entegre bir yaklaşımı temel almalıdır. Erken çocukluk hizmetleri, olanakları ve tesisleri için bilgi ve izleme sistemleriyle desteklenen kapsamlı bir çerçeveye ihtiyaç vardır. Kapsamlı hizmetler, ebeveynlere sağlanan yardımlarla eşgüdüme kavuşturulacak ve ebeveynlerin sorumluluklarına, içinde buldukları durumlara ve gereksinimlerine tam saygı gösterecektir (Sözleşme'nin 5. ve 18. maddesinde olduğu gibi; bakınız yukarıda Bölüm IV). Kapsamlı hizmetlerin planlanmasında ebeveynlere danışılmalı ve ebeveynler de sürece dahil edilmelidir.

23 *Program standartları ve yaş grubuna uygun profesyonel eğitim.* Komite, erken çocukluk için oluşturulacak kapsamlı bir stratejinin ayrıca, özellikle özel yaş grupları için değişen gelişimsel öncelikleri (örneğin, bebekler, küçük çocuklar, okul öncesi çağındakiler ve okula yeni başlayanlar) ve program standartları ile kalite kriterleri için ortaya çıkan etkileri kabul ederek çocukların olgunluğunu ve bireyselliğini göz önüne alması gerektiğini vurgular. Taraf Devletler, erken çocukluktan sorumlu kurum, hizmet ve tesislerin, özellikle sağlık ve güvenlik alanlarında, kalite standartlarına uymasını ve personelin uygun psikososyal niteliklere sahip ve uygun olmasını, yeterli sayıda, iyi eğitilmiş olmasını sağlamalıdır. Küçük çocukların durumlarına, yaşlarına ve bireyselliklerine uygun hizmetlerin sağlanması, tüm personelin bu yaş grubuyla çalışmak üzere eğitilmesini gerektirmektedir. Küçük çocuklarla çalışmak, hem kadın hem de erkeklerden oluşan yüksek nitelikli bir işgücünü çekebilmek için sosyal olarak değer verilen ve iyi ücretli bir iş olmalıdır. Personelin çocuk hakları ve gelişimi hakkında sağlam, güncel teorik ve pratik anlayışa sahip olması (ayrıca bakınız Paragraf 41); uygun çocuk merkezli bakım uygulamalarını, müfredat ve pedagojileri benimsemeleri; kamu ve özel programları, kurumları ve hizmetleri için bir izleme-denetleme sistemi de dahil olmak üzere uzman profesyonel kaynaklara ve desteğe erişim olanağına sahip olmaları önemlidir.

24 *Özellikle en güç durumdakiler olmak üzere çocukların hizmetlere erişimi.* Komite, Taraf Devletleri tüm küçük çocukların (ve refahları konusunda birincil sorumluluğa sahip olanların) esenliklerini desteklemek üzere özel tasarlanmış sağlık, bakım ve eğitim programları dahil olmak üzere, uygun ve etkili hizmetlere erişim garantisine sahip olmalarını sağlamaya çağırılmaktadır. Küçük yaşta çocuklardan oluşan en savunmasız gruplara ve ayrımcılık riski altında olanlara (Madde 2) özellikle dikkat gösterilmelidir. Bu gruplar kız çocuklarını, yoksulluk içinde yaşayan çocukları, özürlü çocukları, yerli veya azınlık gruplarına ait çocukları, göçmen ailelerinden gelen çocukları, öksüz/yetim kalmış ya da başka nedenlerle ebeveyn bakımına sahip olmayan çocukları, kurumlarda yaşayan çocukları, anneleriyle cezaevlerinde yaşayan çocukları, mülteci ve sığınmacı çocukları, HIV/AIDS enfeksiyonu olan veya HIV/AIDS' den etkilenmiş çocukları ve alkol veya uyuşturucu bağımlısı anne babaların çocuklarını içermektedir (ayrıca bakınız Bölüm VI).

25 *Doğum/Nüfus Kaydı.* Erken çocukluk için kapsamlı hizmetler doğumda başlar. Komite, tüm çocukların doğumda nüfusa kaydedilmesinin sağlanmasının bir çok bölge ve ülkede hala büyük bir zorluk olduğunu not etmektedir. Bu, bir çocuğun kişisel kimlik duygusunu olumsuz etkileyebilmekte ve çocuklar temel sağlık, eğitim ve sosyal yardım haklarından mahrum kalabilmektedir. Tüm çocuklar için hayatta kalma, gelişme ve kaliteli hizmetlere erişim (Madde 6) haklarının sağlanmasında ilk adım olarak Komite, Taraf Devletlerin tüm çocukların doğumda nüfusa kaydedilmesini sağlamak için gereken tüm tedbirleri almasını tavsiye etmektedir. Bu, herkes için erişilebilir ve ücretsiz olan evrensel, iyi yönetimli bir kayıt sistemi yoluyla başarılabilir. Etkili bir sistem, örneğin uygun yerlerde gezici kayıt birimleri sağlayarak, ailelerin içinde buldukları koşullara cevap veren esnek bir sistem olmalıdır. Komite, hasta veya özürlü çocukların bazı bölgelerde nüfusa kaydolmasının daha düşük bir olasılık olduğuna dikkat çekmekte ve hiçbir tür ayrımcılık olmaksızın (Madde 2) tüm çocukların doğumda kaydolması gerektiğini vurgulamaktadır. Komite aynı zamanda geç doğum kaydını kolaylaştırmanın ve kaydedilmemiş çocukların sağlık, koruma, eğitim ve diğer sosyal hizmetlere eşit erişime sahip olmasını sağlamanın önemini Taraf Devletlere hatırlatır.

26 *Yaşam standardı ve sosyal güvenlik.* Küçük çocuklar, fiziksel, zihinsel, ruhsal, ahlaki ve sosyal gelişimleri için yeterli yaşam standartlarına sahip olma hakkına sahiptirler (Madde 27). Komite, yoksunluğun olumsuz sonuçlarının yaygın olarak kabul edilmesine rağmen, milyonlarca küçük çocuk için en temel yaşam standardının bile güvence altına alınmamasını kaygıyla not etmektedir. Göreli yoksulluk içinde büyümek, çocuğun esenliğini, sosyal katılımını ve öz güvenini baltalar, öğrenme ve gelişme olanaklarını azaltır. Mutlak yoksulluk koşullarında büyümek çocuğun hayatta kalımını ve sağlığını tehdit ederek, temel yaşam kalitesini düşürerek çok daha ciddi sonuçlara götürür. Taraf Devletler erken çocukluk dönemindeki yoksulluğu azaltmak ve yoksulluğun çocuklar üzerindeki etkisiyle mücadele etmek için sistematik stratejiler uygulamaya teşvik edilmektedir. Küçük çocuklar için haklarıyla tutarlı olacak şekilde temel bir yaşam standardını güvence altına almak amacıyla çocuklar ve aileler için "maddi yardım ve destek programları" (Madde 27.3) dahil olmak üzere tüm olası araçlar kullanılmalıdır. Çocukların sosyal sigorta da dahil sosyal güvenlikten yararlanma hakkının uygulanması, her stratejinin önemli bir ögesidir (Madde 26).

27 *Sağlığın temini.* Taraf Devletler, bebek ölümlerini azaltmak ve çocukların yaşama sağlıklı bir başlangıç yapmasını sağlamak için (Madde 24) tüm çocukların yaşamlarının ilk yıllarında ulaşılabilir en yüksek sağlık ve beslenme standardına erişime sahip olmasını sağlamalıdır. Bilhassa:

(a) Taraf Devletler küçük çocukların sağlığı için elzem olan temiz içme suyu, yeterli sanitasyon, uygun aşılama/bağışıklama, iyi beslenme ve tıbbi hizmetlere erişim, stressiz bir ortam sağlama sorumluluğuna sahiptir. Kötü beslenme ve hastalık, çocuğun sağlığı ve gelişimi üzerinde uzun vadeli etkiler yaratır. Bunlar öğrenmeyi ve sosyal katılımı engelleyerek, çocukların potansiyellerine ulaşma olasılıklarını azaltarak çocukların zihinsel hallerini etkiler. Aynı olumsuzluklar obezite ve sağlıksız yaşam biçimleri için de geçerlidir;

(b) Taraf Devletler, anne sütünün, beslenmenin, hijyen ve sanitasyonun çocuk sağlığı ve gelişimi için önemi hakkında eğitimi teşvik etmek suretiyle çocukların sağlık hakkını uygulama sorumluluğuna

sahiptir². Özellikle çocuk ve annesi (ya da çocuğun bakımından sorumlu kişiler) arasında olmak üzere sağlıklı aile-çocuk ilişkilerini desteklemek amacıyla (Madde 24.2) anneler ve bebekler için doğum öncesi/sonrası uygun sağlık hizmetleri sağlamaya öncelik verilmelidir. Küçük çocuklar, örneğin çocuk merkezli uygun eğitim programlarına katılmak yoluyla, akranları arasında sağlıklı yaşam biçimlerini teşvik etmeye ve kişisel sağlıklarını sağlamaya katkıda bulunma yeteneğine sahiptirler;

(c) Komite, Taraf Devletlerin dikkatini HIV/AIDS' in erken çocukluk dönemine yönelik arz ettiği belli zorluklara çekmek istemektedir. Aşağıdakiler için tüm gerekli adımlar atılmalıdır: (i) özellikle anne ve baba arasında ve anneden bebeğe olmak üzere, bilhassa kan nakli zincirlerine müdahale etmek yoluyla, ebeveynlerin ve küçük çocukların enfeksiyona maruz kalmasını olmasını önlemek; (ii) virüsle enfeksiyon olmuş küçük çocuklar ve anne baba için doğru teşhis, etkili tedavi, diğer destek biçimlerini sağlamak (antiretroviral terapiler dahil); ve (iii) sağlıklı ve enfeksiyon olmuş çocuklar dahil olmak üzere, HIV/AIDS yüzünden ebeveynlerini ya da diğer bakımdan sorumlu kişileri kaybetmiş çocuklar için yeterli alternatif bakım sağlamak. (ayrıca HIV/AIDS ve çocuk hakları hakkındaki 3 No' lu Genel Yorum'a (2003) bakınız.)

28 *Erken çocukluk eğitimi.* Sözleşme, çocuğun eğitim hakkını kabul etmektedir ve ilköğretimin zorunlu ve herkes için parasız olmalıdır (Madde 28). Komite bazı Taraf Devletlerin tüm çocuklar için parasız olacak bir yıllık okul öncesi eğitimini yaygınlaştırmayı planladıklarını takdirle kabul etmektedir. Komite, erken çocukluk sırasındaki eğitim hakkının doğumla başladığı ve küçük çocuğun azami gelişme hakkıyla yakından bağlantılı olduğu yorumunu yapmaktadır (Madde 6.2). Eğitimle gelişim arasındaki bağlantı Madde 29.1'de ayrıntılı olarak ele alınmaktadır: "Taraf Devletler çocuğun eğitiminin aşağıdaki amaçlara yönelik olmasını kabul ederler: a) Çocuğun kişiliğinin, yeteneklerinin, zihinsel ve bedensel yeteneklerinin mümkün olduğunca geliştirilmesi." Eğitimin amaçları hakkındaki 1 no' lu Genel Yorum, amacın "çocuğun becerilerini, öğrenme ve diğer kapasitelerini, insan onurunu, özgüvenini, kendine saygısını geliştirerek güçlendirilmesi" olduğunu ve bunun çocuk merkezli, çocuk dostu olan, çocuğun haklarını ve onurunu yansıtan yollarla gerçekleştirilmesi gerektiğini açıklamaktadır (Paragraf 2). Çocuğun eğitim hakkının tüm çocukları içerdiği ve kız çocuklarının hiçbir ayrımcılık gözetilmeksizin (Madde 2) eğitime katılmasına olanak sağlanması gerektiği Taraf Devletlere hatırlatılır.

29 *Erken çocukluk eğitimi için anne babanın ve kamunun sorumlulukları.* Anne babaların (ve çocuğun bakımından sorumlu diğer kişilerin) çocuğun ilk eğiticileri olduğu ilkesi, Sözleşme'nin anne babanın sorumluluklarına saygı gösterilmesine yaptığı vurgu çerçevesinde uygun bulunmuştur (yukarıda Bölüm IV). Anne babalardan, haklarının ifasında küçük çocuklara uygun rehberlik ve yönlendirmeyi sağlamaları, saygı ve anlayışı temel alan güvenilir, şefkatli ilişkilerden oluşan bir ortam sağlamaları beklenir (Madde 5). Komite, Taraf Devletleri, erken çocukluk dönemi eğitimi için planlama yaparken bu ilkeyi iki açıdan başlangıç noktası olarak almaya davet etmektedir:

(a) Çocuk yetiştirme sorumluluklarının yerine getirilmesinde anne babalara uygun yardımcı sağlamak açısından (Madde 18.2), Taraf Devletler anne babaların çocuklarının erken dönem eğitiminde sahip oldukları rolü daha iyi anlamalarını sağlamak, çocuk merkezli yetiştirme uygulamalarını teşvik etmek, çocuğun onuruna saygı duymaya teşvik etmek ve anlayışı, özgüveni, özsaygıyı geliştirmek için olanaklar sağlamak üzere tüm uygun önlemleri almalıdır;

(b) Erken çocukluk için planlama yaparken, Taraf Devletler her zaman anne babanın rolünü tamamlayıcı olan ve "çocuğun kişiliğinin, yeteneklerinin, zihinsel ve bedensel yeteneklerinin mümkün olduğunca geliştirilmesinde" (Madde. 29.1 (a)) ebeveynler, uzmanlar ve diğer aktörler arasında aktif işbirliği mümkün olduğu ölçüde anne babalarla ortaklık içinde geliştirilmiş programlar sağlamayı amaçlamalıdır.

30 Komite, Taraf Devletleri, tüm çocukların en geniş anlamda (yukarıda Paragraf 28'de belirtildiği gibi), ebeveynler, geniş aile çevresi ve toplumun kilit bir rol oynadığını ve Devlet, toplum ve sivil toplum

² 30 Bkz who ve unicef (2003), 'Global Strategy for Infant and Young Child Feeding', dünya Sağlık Örgütü: www.who.int/child-adolescent-health/New_Publications/nutrition/g_s_iycf.pdf.

kuruluşları tarafından sağlanan düzenli erken çocukluk eğitimi programlarının katkısını kabul eden bir eğitim almalarını sağlamaya çağırılmaktadır. Araştırma sonucu elde edilen kanıt, nitelikli eğitim programlarının küçük çocukların ilköğretime başarılı geçiş yapması, eğitim açısından kaydettiği ilerlemeler ve uzun vadede topluma uyum sağlamaları üzerinde olumlu etki yaratma potansiyelini ortaya koymaktadır. Birçok ülke ve bölge artık 4 yaşından başlayarak kapsamlı erken eğitim sunmaktadır; bazı ülkelerde bu, çalışan anne babalar için çocuk bakımı ile entegre edilmektedir. “Bakım” ve “eğitim” hizmetleri arasındaki geleneksel ayrılıkların her zaman çocuğun yüksek yararına olmadığı kabul edilerek, bazen bütüncül hizmetlere doğru yaşanan kaymaya işaret etmek için “Educare” (Eğitim-bakım) yaklaşımı kullanılmaktadır ve bu erken çocukluk için eşgüdümlü, bütüncül, çok sektörlü bir yaklaşıma olan ihtiyacın kabulünü pekiştirmektedir.

31 *Toplum temelli programlar.* Komite, Taraf Devletlerin, temel özellikleri anne babaların (ve çocuğun bakımından sorumlu diğer kişilerin) güçlendirilmesi olan ev ve toplum temelli okul öncesi programları da dahil, erken çocukluk gelişimi programlarını desteklemelerini tavsiye etmektedir. Taraf Devletler nitelikli, yeterli kaynaklara sahip hizmetlerin sağlanması için ve standartların belli grup/bireylerin koşullarına ve bebeklikten okula geçiş dönemine kadar belli yaş gruplarının gelişimsel önceliklerine göre tasarlanmasını sağlamak için bir mevzuat çerçevesi sağlama konusunda kilit role sahiptirler. Taraf Devletler nitelikli, gelişimsel ve kültürel açıdan uygun programlar inşa etmeye, bunu erken çocukluk bakımı ve eğitimine tek tip bir yaklaşım empoze etmek yerine yerelle birlikte çalışarak başarmaya teşvik edilmektedir. Komite ayrıca, çocukların güvenini, iletişim becerilerini ve diğer kişilerle planlama aktivitelerine aktif katılım yoluyla öğrenme şevklerini arttırmak amacıyla, Taraf Devletlerin erken çocukluk programlarına yönelik hak-temelli bir yaklaşım oluşturmaya daha fazla önem vermelerini ve bu yaklaşımı aktif olarak desteklemelerini tavsiye etmektedir; buna sürekliliği ve ilerlemeyi sağlayan, ilköğretime geçiş sürecini çevreleyen girişimler de dahildir.

32 *Hizmet sunucu olarak özel sektör.* “Hizmet sunucu olarak özel sektör ve çocuk haklarının uygulanmasındaki rolü” hakkındaki 2002 Genel Tartışma Günü’nde kabul ettiği tavsiye kararlarına atıfla (bakınız CRC/C/121, paragraf 630-653), Komite Taraf Devletlerin bir program uygulama kanalı olarak sivil toplum sektörünün faaliyetlerini desteklemelerini tavsiye eder. Komite ayrıca tüm hükümet-dışı hizmet sağlayıcıları (kar amacı güden ve gütmeyenler) Sözleşme’nin ilke ve hükümlerine saygı göstermeye çağırır ve bu anlamda, Taraf Devletlere Sözleşme’nin uygulanmasındaki birincil yükümlülüklerini hatırlatır. Erken çocukluk uzmanlarına (hem devlet hem de devlet dışı sektörlerdeki) derinlemesine hazırlık, devamlı eğitim ve yeterli ücret sağlanmalıdır. Bu bağlamda, Taraf Devletler erken çocukluk gelişimi için hizmet sunumundan sorumludur. Sivil toplumun rolü, devletin rolünü üstlenmek değil, devletin rolünü tamamlayıcı olmalıdır. Hükümet-dışı hizmetlerin başlıca rol oynadığı yerlerde, Komite Taraf Devletlere çocuk haklarının korunmasını ve çocukların en yüksek yararlarına hizmet edilmesini sağlamak için sunulan hizmetlerin kalitesini izleme ve düzenleme yükümlülüğüne sahip olduklarını hatırlatır.

33 *Erken çocukluk döneminde insan hakları eğitimi.* Madde 29 ve Genel Yorum No:1 (2001) ışığında, Komite aynı zamanda Taraf Devletlerin insan haklarını erken çocukluk eğitimi bünyesine dahil etmesini tavsiye eder. Bu eğitim çocuklar için katılımcı ve güçlendirici olmalı, çocuklara yararları, kaygıları ve gelişen yeteneklerine uyarlanmış yollarla hak ve sorumluluklarını hayata geçirmeleri için pratik olanaklar sağlamalıdır. Küçük çocukların insan hakları eğitimi evdeki, çocuk bakım merkezlerindeki, erken eğitim programlarındaki ve çocukların özdeşleştikleri diğer ortamlarındaki gündelik hususlara odaklanmalıdır.

34 *Dinlenme, boş zamanları değerlendirme ve oynama hakkı.* Komite, Taraf Devletler ve diğerlerince, “çocuğun dinlenme, boş zaman değerlendirme, oynama ve yaşına uygun eğlence (etkinliklerinde) bulunma, kültürel ve sanatsal yaşama serbestçe katılma hakkını” garanti altına alan Sözleşme’nin 31. maddesi hükümlerinin uygulanmasına yeterli dikkatin gösterilmediğine dikkat çekmektedir.. Oyun, erken çocukluk döneminin en belirgin özelliklerinden biridir. Oyun yoluyla, çocuklar ister kendi başlarına ister başkalarıyla oynuyor olsunlar, mevcut kapasitelerinden zevk alır ve bu kapasitelerini ileriye taşırlar. Yararıcı oyunun ve keşfe dayalı öğrenmenin değeri, erken çocukluk dönemi eğitiminde yaygın olarak kabul edilmektedir. Ancak dinlenme, boş zaman değerlendirme ve oynama hakkının hayata geçirilmesi çoğu zaman küçük çocukların çocuk-merkezli, güvenli, destekleyici, uyarıcı ve stressiz ortamlarda bir araya gelme, oynama ve etkileşime girme olanaklarının eksikliği yüzünden engellenmektedir. Çocuğun oyun alanı hakkı özellikle konutların tasarım ve yoğunluğunun, ticari merkezlerin, ulaştırma sistemlerinin

gürültü, kirlilik ve küçük çocuklar için tehlikeli bir ortam oluşturan her türlü tehlike ile birleştiği bir çok kentsel ortamda özellikle risk altındadır. Çocuğun oyun hakkını zorlaştıran şeylerden biri de haddinden fazla ev işleri (özellikle kız çocukları etkilemektedir) ya da rekabete dayalı okullaşmadır. Buna uygun olarak, Komite Taraf Devletleri, sivil toplum kuruluşlarını ve özel kesimden aktörleri, yoksulluğu azaltma stratejilerinin bir parçası olarak dahil etmek suretiyle küçük çocukların bu haklarından yararlanmalarının önündeki engelleri belirlemeye ve gidermeye çağırılmaktadır. Boş zaman değerlendirme ve oyun tesisleri ile kentler için yapılan planlamalar, uygun danışmalar yoluyla çocuğun görüşlerini ifade etme hakkını (Madde 12) göz önüne almalıdır. Tüm bunlara ilişkin olarak, Taraf Devletler dinlenme, boş zaman değerlendirme ve oynama hakkının uygulanmasına daha çok dikkat atfetmeye ve bunun için yeterli kaynakları ayırmaya (insan kaynakları ve mali kaynaklar) teşvik edilmektedir.

35 *Modern iletişim teknolojileri ve erken çocukluk.* Madde 17, hem geleneksel basılı medyanın hem de modern bilgi teknolojileri temelli kitle iletişim araçlarının çocuk haklarının hayata geçirilmesine olumlu katkıda bulunma potansiyelini kabul etmektedir. Erken çocukluk, küçük çocukların kapasite ve yararlarına uygun, esenlikleri için sosyal ve eğitimsel açıdan yararlı olan, çocukların içinde buldukları koşullar, kültür ve diller açısından ulusal ve bölgesel çeşitliliği yansıtan materyallerin yayımı konusunda teşvik edilmesi gereken yayımcılar ve medya yapımcıları için bir uzmanlık pazarıdır. Azınlık gruplarının, kabul görmelerini ve sosyal katılımlarını destekleyen medyaya erişim ihtiyacına özellikle dikkat atfedilmelidir. Madde 17 (e) ayrıca çocukların uygunsuz ve potansiyel olarak zarar verici materyallerden korunmasını sağlamada Taraf Devletlerin sahip olduğu rolden bahsetmektedir. İnternet tabanlı medya da dahil olmak üzere modern teknolojilerin çeşitlerinde ve erişilebilirliklerinde yaşanan hızlı artışlar bilhassa kaygı nedenidir. Küçük çocuklar, uygunsuz veya rahatsız edici materyallere maruz kalmışlarsa özellikle risk altındadır. Taraf Devletler medya yapımlarını ve sunumunu küçük çocukları koruyacak ve aynı zamanda bu anlamda (Madde 18) çocuk yetiştirme sorumluluklarını yerine getirmelerinde ebeveynlere/bakım sorumlularına destek olacak şekilde düzenlemeye çağırılmaktadır.

VI. Özel Korumaya İhtiyaç Duyan Küçük Çocuklar

36 *Küçük çocukların risklere açıklığı.* Bu Genel Yorum boyunca, Komite, çok sayıda küçük çocuğun, sık sık haklarını ihlal eden zor koşullarda büyüdüğünü belirtmektedir. Küçük çocuklar anne babaları veya bakım sorumlularıyla olan güvenilirlikten uzak, tutarsız ilişkilerin, ya da aşırı yoksulluk/yoksunluk içinde büyümenin, veya çatışma/şiddetle çevrili olmanın, mülteciler olarak evlerinden olmanın ya da bu çocukların esenliklerini olumsuz etkileyen bir dizi başka olumsuzlukların neden olduğu zarar karşısında bilhassa savunmasızdırlar. Küçük çocukların bu olumsuzlukları anlama veya bunların sağlıkları ya da fiziksel, zihinsel, ruhsal, ahlaki, sosyal gelişimleri üzerindeki zararlı etkilerine karşı direnme kabiliyetleri daha azdır. Bu çocuklar, ebeveynlerin veya diğer bakım sorumlularının ister hastalık, ister ölüm, ister aile veya toplumda meydana gelen aksamalar nedeniyle yeterli koruma sağlayamadığı durumlarda özellikle risk altındadır. Hangi zor koşullar söz konusu olursa olsun, küçük çocuklar yaşadıkları hızlı gelişimsel değişimler yüzünden özel ilgiye ihtiyaç duyarlar; bu çocuklar hastalık, travma ve bozuk veya dengesiz gelişime karşı daha savunmasızdırlar ve zorluklardan sakınmak, zorluklara direnmek için nispeten güçsüzdürler; kendilerine koruma sunma ve en yüksek yararlarını destekleme konusunda başkalarına bağımlıdırlar. Aşağıdaki paragraflarda, Komite Taraf Devletlerin dikkatini Sözleşme'de sözü edilen ve erken çocukluktaki haklar açısından açık ve net anlamlar taşıyan başlıca zor koşullara çekmektedir. Bu, tam ve eksiksiz bir liste değildir ve her halükarda çocuklar birden fazla riskle karşılaşabilirler. Genel olarak, Taraf Devletlerin hedefi, her çocuğun, her koşulda, haklarının yaşama geçirilmesi için yeterli korumayı sağlamak olmalıdır:

(a) *İstismar ve ihmâl* (Madde 19). Küçük çocuklar sıklıkla, bedensel ve zihinsel şiddet de dahil olmak üzere istismar, kötü muamele ve ihmalkarlık mağdurları olmaktadır. İstismar çoğu zaman aile içinde gerçekleşmekte, bu da özellikle zarar verici olabilmektedir. Küçük çocuklar, olan biteni anlayamamakta, olan bitenden kendilerini sakınmamakta veya onlara direnememekte ve başkalarından koruma isteyememektedir. İstismar veya ihmâl sonucu oluşan travmanın, küçük çocuklarda beyin gelişim süreçleri üzerinde ölçülebilir etkiler de dahil, gelişim üzerinde olumsuz etkiler yarattığı yönünde kanıtlar vardır. Erken çocuklukta ihmâl ve istismarın yaygın olduğu gerçeğini ve bunun uzun vadeli etkileri olduğu yönündeki kanıtları göz önüne alarak, Taraf Devletler risk altındaki küçük çocukları korumak ve istismar

mağdurlarına koruma sağlamak için tüm gerekli tedbirleri almalı, bu çocukların travmadan kurtulmalarına destek verecek olumlu adımlar atarken çocukların yaşadığı ihlaller nedeniyle damgalanmasını önlemelidir;

(b) *Ailesi olmayan çocuklar* (Madde 20 ve 21). Çocuklar öksüz/yetim kaldıklarında, terk edildiklerinde, aile bakımından yoksun kaldıklarında, ilişkilerde uzun süreli aksaklıklar veya ayrılıklar yaşadıklarında (örn., doğal afetler veya diğer acil durumlar, HIV/AIDS gibi salgınlar, anne babanın hapse girmesi, silahlı çatışmalar, savaşlar ve zorunlu göç vb nedeniyle) çocukların gelişme hakları ciddi risk altına girer. Bu olumsuzluklar, kişisel dayanıklılıklarına, yaşlarına, içinde buldukları koşullara, daha kapsamlı destek ve alternatif bakım kaynaklarının mevcut olup olmamasına bağlı olarak her çocuğu farklı etkileyecektir. Araştırmalar, düşük nitelikli kurum bakımının sağlıklı fiziksel ve psikolojik gelişimi desteklemesinin pek olası olmadığını ve özellikle 3 yaş altı çocuklar olmak üzere tüm 5 yaş altı çocuklar için uzun süreli sosyal uyum üzerinde ciddi olumsuz sonuçlar doğurabileceğini öne sürmektedir. Alternatif bakıma ihtiyaç duyulduğu ölçüde, aile temelli ya da aile-benzeri bakıma erken yaşlarda yerleştirmenin, küçük çocuklar için olumlu sonuçlar yaratması çok daha muhtemeldir. Taraf Devletler, küçük çocuklar için örneğin evlatlık edinme, koruyucu ailelik ve geniş ailenin üyelerine destek sağlama gibi yollarla karşılıklı güven ve saygıya dayalı uzun süreli bağlar kurma olanakları, güvenlik, bakım ve şefkatin sürekliliğini sağlayabilecek alternatif bakım uygulamalarına yatırım yapmaya, bunlara destek vermeye teşvik edilmektedir. Evlatlık edinmenin öngörüldüğü yerlerde yalnızca “birincil düşünce” (Madde 3) değil, “çocuğun en yüksek yararları en temel düşünce olacaktır” (Madde 21) ve sistematik olarak Taraf Devletlerin Sözleşme’nin diğer yerlerinde belirlenen ve bu Genel Yorum’da sözü edilen tüm ilgili yükümlülüklerine, çocuk haklarına saygı gösterilecek ve bunlar akılda tutulacaktır;

(c) *Mülteciler* (Madde 22). Mülteci olan küçük çocuklar, gündelik çevrelerinde ve ilişkilerinde aşına oldukları şeylerin çoğunu kaybetmiş olduklarından, akıl karışıklığı yaşamaları çok muhtemeldir. Bu çocuklar ve anne babaları, sağlık, eğitim ve diğer hizmetlere eşit erişim hakkına sahiptir. Yetişkinlerin refakat etmediği veya ailelerin ayrı düşmüş çocuklar özellikle risk altındadır. Komite, menşe ülkelerinin dışında ayrı düşen ve refakatçisi olmayan çocukların muamelesi hakkındaki 6 No’lu Genel Yorum’da (2005) bu çocukların bakımı ve korunması konusunda ayrıntılı rehberlik sunmaktadır;

(d) *Özürli çocuklar* (Madde 23). Erken çocukluk dönemi, özürlerin çoğunlukla tespit edildiği ve bunun çocuğun esenliği ve gelişimi üzerindeki etkilerinin fark edildiği dönemdir. Küçük çocuklar asla sadece özürli oldukları gerekçesiyle kuruma yerleştirilmemelidir. Bu çocukların, haklarının hayata geçirilmesini önleyen engelleri ortadan kaldırmak yoluyla, eğitim ve toplum yaşamına tam katılım sağlama konusunda fırsat eşitliğine sahip olmasını sağlamak bir önceliktir. Küçük yaşta özürli çocuklar, anne babalarına (veya bakımlarından sorumlu diğer kişilere) destek verilmesi de dahil, uygun uzman yardımı alma hakkına sahiptir. Özürli çocuklara her zaman saygılı ve özgüvenlerini teşvik edecek şekilde davranılmalıdır. (Ayrıca CRC/C/66 dokümanında yer alan “Özürli çocukların hakları” konulu 1997 Genel Tartışma Günü Komite tarafından kabul edilen tavsiyelere bakınız)³;

(e) *Zarar verici çalışma* (Madde 32). Bazı ülkelerde ve bölgelerde, çocuklar küçük yaşlardan itibaren çalışmak hayatına girmektedir; buna sağlık, eğitim ve uzun dönemli beklentilerine potansiyel olarak zarar veren, sömürücü ve tehlikeli faaliyetler de dahildir. Örneğin, küçük çocuklar ev işlerine veya tarım işine yerleştirilebilmekte ya da tehlikeli faaliyetler gerçekleştiren anne baba veya kardeşlere yardımcı olmak için çalıştırılabilmektedir. Küçük bebekler bile, dilencilikte kullanılarak veya bu amaçla başkalarına kiralanarak, ekonomik sömürüye alet edilmektedir. Televizyon, film, reklam ve diğer modern medya araçları dahil eğlence endüstrisinde küçük çocukların sömürülmesi de bir kaygı nedenidir. Taraf Devletler, ILO’nun 1999 tarihli (No.182) En Kötü Şartlardaki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Acil Önlemler Sözleşmesi’nde belirlenen tehlikeli çocuk işçiliğinin aşırı biçimleri ile ilgili belli sorumluluklara sahiptir;

(f) *Madde bağımlılığı* (Madde 33). Küçük yaşta çocukların madde bağımlısı olma olasılığı çok düşük olsa da, alkol veya uyuşturucu bağımlısı bir anneden doğmuşlarsa uzman sağlık bakımına ve aile

³ 32 ohchr (1997), ‘Report on the Fifteenth Session (Genevre, 20 Mayıs-6 Haziran 1997)’, 06/08/1997, CRC/C/66 (Komitenin Oturum/Yıllık Raporu), BM Çocuk Hakları Komisyonu, BM İnsan hakları Yüksek Komiserliği Ofisi: www.unhcr.ch/tbs/doc.nsf/0/b27bf9857a55819d802564f3003b10ee?OpenDocument.

üyeleri istismara yönelik ve çocuk uyuşturucuya maruz kalma riski altındaysalar korumaya ihtiyaç duyabilirler. Bu çocuklar ayrıca alkol ya da uyuşturucu kullanımının ailenin yaşam standartları üzerinde yarattığı olumsuz etkilerden zarar görebilir ve erken yaşta madde kullanmaya başlama riski altında olabilirler;

(g) *Cinsel istismar ve sömürü* (Madde 34). Küçük çocuklar, özellikle kız çocukları, aile içinde veya dışında erken yaşta cinsel istismar ve sömürüye karşı savunmasızdır. Örneğin ev işlerinde çalıştırılan kız çocukları gibi, zor koşullarda yaşayan küçük çocuklar da özellikle risk altındadır. Küçük çocuklar ayrıca pornografi girişimlerinin kurbanları olabilmektedir; bu, 2002 tarihli Çocuk Hakları Sözleşmesine Çocuk Satışı, Çocuk Fuhşu ve Çocuk Pornografisi ile ilgili İhtiyari Protokol'de kapsamaktadır;

(h) *Çocukların satışı, ticareti ve kaçırılması* (Madde 35). Komite, terkedilmiş veya ailelerinden ayrılmış çocukların çeşitli amaçlarla satıldığına ve ticaretinin yapıldığına dair kanıtlar hakkındaki kaygısını sık sık dile getirmiştir. En küçük yaş gruplarının söz konusu olduğu yerlerde, bu amaçlar özellikle yabancılar tarafından (ancak sadece bu kişilerle sınırlı olmamak üzere) evlatlık edinmeyi içerebilmektedir. Çocukların satılması, çocuk fuhşu ve çocuk pornografisine ilişkin ihtiyari protokole ek olarak, 1993 Çocukların Korunması ve Ülkeler Arası Evlat Edinme Konusunda İşbirliğine dair Lahey Sözleşmesi, bu alanda istismarları önlemeye yönelik bir çerçeve ve mekanizma sunmaktadır; Komite bu nedenle her zaman evlat edinmeyi kabul eden ve/veya evlat edinmeye izin veren tüm Taraf Devletlere bu antlaşmayı onaylamaları veya imzalamaları yönünde çağrısını sık sık dile getirmiştir. Uluslararası işbirliğine ek olarak, bütün çocukların doğum/nüfus kaydının yapılmasının da bu hak ihlaliyle mücadelede yardımcı olabilir;

(i) *Sapkın davranışlar ve yasaların çiğnenmesi* (Madde 40). Hiçbir koşulda, küçük çocuklar (8 yaşın altındaki çocuklar olarak tanımlanmıştır, bkz Paragraf 4) asgari ceza sorumluluk yaşının yasal tanımlarına dahil edilmemelidir. Uygunsuz davranışlarda bulunan veya yasaları ihlal eden küçük çocuklar, kişisel kontrol, sosyal empati ve çatışma çözme kapasitelerini artırma amacı çerçevesinde uygun yardıma ve anlayışa ihtiyaç duyar. Taraf Devletler anne-babalara/çocukların bakımından sorumlu kişilere sorumluluklarını yerine getirmeleri için yeterli destek ve eğitimin sunulmasını (Madde 18) ve küçük çocukların nitelikli erken çocukluk eğitimine ve bakımına, (uygun olan yerlerde) uzman rehberliğine/terapilerine erişime sahip olmasını sağlamalıdır.

37. Bu durumların her birinde ve tüm diğer sömürü biçimlerinin söz konusu olduğu hallerde (Madde 36), Komite Taraf Devletleri, çocuğun özgüvenini ve saygınlığını geliştirici bir ortamda bedensel ve ruhsal bakımdan sağlığına yeniden kavuşması, yeniden toplumla bütünleşebilmesini desteklemek için (Madde 39) küçük yaştaki çocukların özel durumlarını tüm mevzuat, politika ve müdahalelere dahil etmeye çalışmaktadır.

VII. Erken Çocukluk Dönemi için Kapasite Arttırma

38 *Erken çocukluk için kaynak tahsisi*. Yaşamlarının bu önemli evresinde küçük çocukların haklarının tamamen hayata geçmesini sağlamak için (ve erken çocuklukta deneyimlerin bu çocukların uzun dönemdeki beklentileri üzerindeki etkileri göz önüne alınarak), Taraf Devletler hak temelli bir çerçeve içerisinde erken çocukluk dönemi için kapsamlı, stratejik ve zamana bağlı planlar benimsemeye çalışılmaktadır. Bu, erken çocukluk hizmetlerine ve programlarına tahsis edilen insan kaynaklarının ve mali kaynakların arttırılmasını gerektirmektedir (Madde 4). Komite, erken çocukluk döneminde çocuk haklarını uygulayan Taraf Devletlerin bunu, erken çocukluk politikaları, hizmetleri ve profesyonel eğitim için mevcut olan altyapılar ile erken çocukluk için tahsis edilme potansiyeli olan kaynakların düzeyleri açısından çok farklı başlangıç noktalarından gerçekleştirdiğini kabul etmektedir. Komite, aynı zamanda Taraf Devletlerin, örneğin genel sağlık hizmetlerinin ve ilköğretimin henüz uygulanmadığı yerlerde, çocukluk dönemi boyunca hakların uygulanabilmesi için birbirine rakip önceliklerle karşılaşabileceğini de kabul etmektedir. Yine de, bu Genel Yorum'da belirtilen bir çok nedenden dolayı, erken çocukluk dönemi için özel olarak tahsis edilmiş toplam kaynaklar ve hizmet ve altyapılar için yeterli kamu finansmanı olması önemlidir. Bununla bağlantılı olarak, Taraf Devletler küçük çocukların haklarını desteklemeye yönelik kapsamlı hizmetlerin finansmanı için Hükümet, kamu hizmetleri, sivil toplum kuruluşları, özel sektör ve aileler arasında güçlü ve eşitlik temelinde ortaklıklar geliştirmeye teşvik edilmektedir. Son olarak, Komite, hizmetlerin merkezîyetçilikten uzaklaştırılmış olduğu yerlerde, bunun küçük yaştaki çocuklar için bir dezavantaj oluşturacak mahiyette olmaması gerektiğini vurgular.

39 *Verilerin toplanması ve yönetimi.* Komite, kaydedilen ilerlemenin düzenlenmesi, izlenmesi ve değerlendirilmesi için ve politikaların etkilerini değerlendirilmesi için, erken çocukluğun tüm yönlerine dair kapsamlı, güncel nitel ve nicel verilerin önemini yineler. Komite, bir çok Taraf Devlet'in Sözleşme'de kapsanan alanlar için erken çocukluk dönemi hakkında yeterli ulusal veri toplama sistemlerine sahip olmadığını ve özellikle de ilk yıllarda çocuklara ilişkin özel ve ayrıştırılmış bilginin halihazırda mevcut olmadığını farkındadır. Komite, tüm taraf Devletleri Sözleşme'yle tutarlı olan ve cinsiyet, yaş, aile yapısı, kentsel ve kırsal ikamet durumu, diğer ilgili kategorilere göre ayrılmış bir göstergeler ve veri toplama sistemi geliştirmeye çağırılmaktadır. Bu sistem 18 yaşa kadar olan tüm çocukları kapsam içine almalı, özellikle dezavantajlı gruplara ait çocuklar olmak üzere erken çocukluk dönemine özellikle vurgu yapmalıdır.

40 *Erken çocukluk dönemi araştırmaları için kapasitenin artırılması.* Komite, bu Genel Yorum'un önceki kısımlarında, çocukların sağlık, büyüme ve bilişsel, sosyal ve kültürel gelişimlerin tüm yönleri hakkında, hem olumlu hem de olumsuz faktörlerin çocukların esenliği üzerindeki etkileri hakkında ve erken çocukluk eğitim ve bakım programlarının potansiyel etkileri hakkında kapsamlı araştırmalar yapıldığını belirtmişti. Giderek artan bir şekilde, insan hakları perspektifinden erken çocukluk üzerine, özellikle de çocukların araştırma sürecine katılımı aracılığıyla çocukların katılım haklarına nasıl saygı gösterilebileceği üzerinde araştırmalar yapılmaktadır. Erken çocukluk araştırmalarından elde edilen teori ve kanıtlar, politika ve uygulamaların geliştirilmesi, ayrıca girişimlerin izlenmesi ve değerlendirilmesinde ve küçük çocukların refahından sorumlu herkesin eğitilmesi açısından pek çok şey sunmaktadır. Ancak Komite, aynı zamanda mevcut araştırmaların, dünyadaki kimi bölgeler ve şartlar özelinde erken çocukluk dönemine odaklanmak yoluyla arz ettiği sınırlamalara dikkat çeker. Erken çocukluğa yönelik planlamanın bir parçası olarak, Komite Taraf Devletleri özellikle hak-temelli bir görüş açısından yapılacak erken çocukluk araştırmaları için ulusal ve yerel kapasitelerini geliştirmeye teşvik eder.

41 *Erken çocukluk döneminde haklar üzerine eğitim.* Erken çocukluk dönemi ile ilgili bilgi ve uzmanlık durağan olmayıp zaman içinde değişmektedir. Bunun sebepleri, küçük çocukların, ebeveynlerinin, bakımlarından sorumlu diğer kişilerin yaşamlarına etki eden sosyal yönelimler; bu çocukların bakım ve eğitimine ilişkin değişen politika ve öncelikler; çocuk bakımı, müfredat ve pedagojide gerçekleşen değişikliklerin, yeni araştırmaların ortaya çıkmasıdır. Çocuk haklarının erken çocuklukta hayata geçirilmesi, hem çocuklardan sorumlu olanlar, hem de çocuklar için ailelerindeki, okullarındaki ve toplumlarındaki rollerini anlamaya başladıkça kimi zorluklar getirmektedir. Taraf Devletler, çocuklar ve ebeveynleri için ve özellikle de milletvekilleri, hakimler, savcılar, avukatlar, kolluk görevlileri, memurlar, çocuklara yönelik gözetim merkezlerinde, çocukların yerleştirildikleri kurumlarda çalışan personel, öğretmenler, sağlık çalışanları, sosyal hizmet çalışanları ve yerel liderler olmak üzere çocuklarla ve çocuklar için çalışan tüm uzmanlar için sistematik çocuk hakları eğitimleri gerçekleştirmeye teşvik edilmektedir. Ayrıca, Komite, Taraf Devletleri kamu için farkındalığı artırma kampanyaları gerçekleştirmeye çağırılmaktadır.

42 *Uluslararası yardım.* Bu Genel Yorum'da ana hatları verilen kapsamlı hizmet sunumlarını uygulamaya koymak isteyen bir çok Taraf Devleti etkileyen kaynak sıkıntılarını kabul eden Komite, Dünya Bankasını , diğer Birleşmiş Milletler organlarını ve iki taraflı hibe veren kurumları da içeren hibe veren kurumların erken çocukluk gelişim programlarına mali ve teknik destek vermesini, uluslararası yardım alan ülkelerde sürdürülebilir kalkınmaya yardımcı olmanın, bu hibe veren kurumların ana hedeflerinden biri olmasını tavsiye eder. Etkin uluslararası işbirliği de politika geliştirme, program geliştirme, araştırma ve profesyonel eğitim açısından erken çocukluk dönemi için kapasite artırma çabalarını güçlendirebilir.

43 *İleriye Bakarken..* Komite, tüm Taraf Devletleri, hükümetler arası kuruluşları, sivil toplum kuruluşlarını, akademisyenleri, mesleki grupları ve halk hareketi tabanlı toplulukları çocuk haklarına dair bağımsız kurumların oluşturulması için savunu faaliyetlerini sürdürmeye; uluslararası, ulusal, bölgesel ve yerel düzeylerde diyaloglar da dahil olmak üzere erken çocukluk döneminde niteliğin hayati önemi üzerine devamlı, üst düzey diyalogları ve araştırmaları desteklemeye çağırır.